

FOTO MUUSEUMIS: KUJUTIS *VERSUS* ESE

— MERILIS SÄHKA —
EESTI AJALOOMUUSEUM

Merilis Sähka

Fotograafia seostub muuseumiga peamiselt kahel viisil: töövahendina – dokumenteerimiseks, pildilise teabe fikseerimiseks ning kogumisobjektina – fotosid¹ kogutakse ning säilitatakse nagu museaale. Peaasjalikult kogutakse fotosid neil olevate isikute, sündmuste, objektide ja visuaalse keskkonna olulisuse tõttu muuseumi tegevussuunale.

Fotode füüsilisest säilitamisest on aastakümnete viisi pikalt ja põhjalikult kirjutatud. Vähem on räägitud sellest, kuidas füüsiliselt säilitatav esemelisus toimib foto väärtuse kandjana ning milline mõju on reprodutseerimisel, tänapäeval digiteerimisel, ajalooliste fotode autentsusele. Ehk siis – miks peaksid muuseumid ja arhiivid muretsema fotoreproduktioonidele lisatava algset fotot kirjeldava teabe pärast?

Inimlik võime tajuda fotot aknana erinevatesse ajalistesse ja ruumilistesse mõõdetesse annab fotole teiste museaalide seas ainulaadse koha. Klassikalised fotod (Karm 2006: 195) sisaldavad oma tehnoloogilise iseärasuse tõttu hulgaliselt eeldatavalt tõest visuaalset teavet ning on sellisena mäluasutustes alati hinnatud ning meeleldi kogutud. Fotod moodustavad muuseumites tihti kõige suurearvulisema kollektsiooni.

Fotode kasutamine dokumentaalse salvestise või -illustratsioonina põhinebki suuresti foto tra-

aditsioonilisel tajumisel teatava läbipaistvusena, usaldades „fotokeemilist“ tulemust – puhast kujutist, kuigi optiline täpsus ei eelda alati dokumentaalset neutraalsust (Sassoon 2004: 189). Samas hinnatakse rohkem või vähem teadvustatult „provenientsina“ ka foto päritolu, fotograafi, kuuluvust albumi, sarja või teatud kollektsiooni koosseisu ning ka muud kirjalikku lisateavet.

Seega on fotode puhul tõde kõrges hinnas ja muuseum kogub fotosid ennekõike nende eeldatava autentsuse, originaalsuse, eheduse tõttu.

Foto traditsiooniliseks omaduseks on kujutise taasesitamise ja ülekantavuse ehk reprodutseeritavuse lihtsus. Ühest negatiivist mitme positiivi valmistamise võimalus, fotokujutise kopeerimine ja suurendamine, fotokujutiste trükkimine postkaartidele, ajalehte või raamatusse on ajalooliselt vorminud tava näha püsimatuga kontekstiga fotot visuaalse tekstina. See tava peaks tunnistama ka fotokujutise kerget manipuleeritavust nii konteksti kui ka sisu osas. Ent siin segunevad foto kui tõe akna ja „kodutu“ fotokujutise traditsioon ja nii juhtub, et muuseumi kogusse kuuluva ajaloolise foto kujutist kasutatakse näitusele töödelduna vastavalt kunstniku nägemusele – trükituna kordades suurendatult kangale osana sisekujundusest. Haruldases fotoalbumis kindla paigutuse ja allkirjadega fotode kujutiste detailid reprodutseeritakse trükiväljaandeis anonüümsete illustratsioonidena. Veebinäitusel on digireproduktioon portreefotost, millel on

1 Terminit „foto“ kasutatakse käesolevas artiklis tähistamaks üldkäsitlustes kõiki klassikaliste fotode erinevaid vorme.

tegelikult ka raam ja dekooriga aluspapp, aga seekord need pildi peale ei jäänud. Koostajate ja kuraatorite ebateadliku suhtumise tõttu ei leia tihti näitustel ja trükistes avaldatud fotoreproduktioonide aluseks olevate fotode olemus ja autentsus mingit viitamist. Sageli ei peeta sellist viitamist alusfotole üldse vajalikuks ning loobumist vabandatakse viitamise sobimatusega väljaande või näituse kujunduspõhimõttega.

Muuseumi fotokogu kogumisprintsibi ja kasutusviisi vahel on veider vastuolu – kollektioneerimisel hinnatakse fotodes nimelt nende dokumentaalset väärtust ja ehedust, ent kahjuks lastakse sellest tihtipeale suur hulk fotokujutise digiteerimise või reproduktiooni kasutamise käigus kaduma minna.

FOTODE AUTENTSUSEST

Milles peitub ajalooliste fotode autentsus? Kuidas seda reproduktioonide valmistamisel ja kasutamisel alles hoida?

Fotod võivad füüsiliselt olemuselt olla väga erinevad. Sama fotokujutis võib põhimõtteliselt olla korraga filminegatiivil, paberfotol, fotomehaanilisel trükisel, kuid on ka selliseid fotokujutisi, mis on olemuselt ainukordsed – dagerrotüübid, ferrotüübid, aga ka näiteks värvilised diapositiivid.

Puhttehniliselt ja terminoloogiliselt on fotonegatiivi peetud kõige algsemaks ja originaalsemaks kujutise kandjaks, sest sellele talletub säritamise hetkel objektiivi ees olnu kujutis. (Sassoon 2004: 191) Seisukohad väljaspool tehnilis-terminoloogilist lähenemist lahknevad aga teravalt, sest kuigi negatiiv justkui ongi lõputu

taasloomise matriits, on just positiivfoto see, mis pildistamise eesmärki talle hoiab. Negatiive esikohale seadev suhtumine väärtustab küll negatiivi originaalsust, kuid tihti mitte selle tegelikku tarvidust – olla vahendiks lõpptulemuse – positiivfoto valmistamisel. Negatiivi ja positiivi vahele mahub hulk fotograafilisi modifitseerimisvõimalusi, näiteks erinevad kopeerimisvõtted, kollaaž, suurendamine, retušimine, maskide ja erinevate säriaegade rakendamine positiivfoto valmistamisel jpm. See kõik on sama loomulik osa fotograafiast kui fotomaterjali valgustundlikkus ning fotograafi subjektiivne kaadrialik. Fotograafi valmistatud ja vormistatud originaalfoto on lõpule viidud teos.

Teatud funktsiooni täitvad fotokujutised võivad olla mõeldud säilitamiseks ja (korduvalt) kasutamiseks ka ainult negatiividena. Uudistetööstuses kasutatava foto põhimõtte on olla kergesti modifitseeritav, allutatav lehekujundusele, aga ka propagandale ning hõlpsalt fotomehaanilist paljundamist võimaldav.

Digitaalsena loodud fotokujutis on aga midagi muud. Digitaalne foto on pidevalt võimaliku muutmise seisundis ning tema originaalsuse ja autentsuse üle otsustamisel tuleb lähtuda

Fotoautomaat Bosco. Soome, 1906. Kolmikportree: (vasakult) Vilhelm Timmermann, freesija Volta tehases, Karl Rohtma, treiali õpilane Volta tehases, Jüri Kuusman, lukksepa õpilane Volta tehases, hiljem Põltsamaal kooliinspektor. Ferrotüüp (kollooidumemulsioon raudplekil), 8,3 × 6 cm. Eesti Ajaloomuuseum, F 3553. Saadud Karl Rohtmalt 1948.

Kirjed ja kaunistused on plekile trükitud. Kirjed plaadi servas: (vasakult) W. H. C. Bernett; Original Bosco Platte; Hamburg 23; Präparirt vom Erfinder. Esi- ja tagakülg

Johannes Koitmeets. Ratsavõistlused Paldiski maantee hipodroomil Tallinnas 1939. Värviline diapositiiv (kromogeeniline film: Agfacolor) katteklaasidega pappraamis. 3,6 × 2,4cm (film); 5 × 5 × 0,3 cm (raam).

Eesti Ajaloomuuseum, N 45041/145. Johannes Koitmeetsa diapositiivide kogu (N 45041/1-209). Saadud Krista Roosilt 2008.

Raamil tindikirjed: autori kogunumber 246, all Hippodr Ratsavõistl 1939. Esikülj ja kujutis läbivas valguses

paljudest asjaoludest, mis visuaalkultuuris on veel selgeks vaidlemata ja kokku leppimata. Võib öelda, et digitaalne foto on nagu negatiiv – seda kasutatakse harva „toorelt“, st pilditöötlusprogrammis korrigeerimata.

Fotograafi tehtud või tunnustatud foto tema enda negatiivist on *vintage* – originaalfoto. Autori enda poolt samast negatiivist juba hiljem või teise fotograafi valmistatud foto on *late print* – hiliskoopia. (*Art & Architecture Thesaurus*. Online) Ajaloost on teada ka juhuseid, kus fotonegatiive on fotograafide ja ateljeepidajate seas ostetud, müüdud, vahetatud ja parandatud – koos autoriõigustega, mille olemus on aja jooksul muutunud. Nii võib sama fotokujutist kandma juhtuda mitu erinevate fotograafide, fotostuudiote või trükipostkaartide puhul ka kirjastaja valmistatud positiivfotot – eriti nn suveniirfotode puhul. Teadvustatud komplektina kannavad nad algse negatiivi saatust peegeldades lisaväärtust.

Ei saa eeldada, et sarnase või samase kujutisega fotod on alati teineteise dublikaadid. (Sassoon 2004: 191) Dublikaadi termin viitab kehtivusele võrdsena originaaliga. Muuseumi kogus ei ole see aga kasutatav isegi näiteks trükipostkaartide puhul, sest sama kujutisega kaardid võivad esi- ja tagaküljel kanda erinevaid ajaloolisi andmeid nende kasutamise kohta, nad võivad kuuluda albumisse, olla erinevate alamkogude osa.

Mõiste „koopia“ tähistab jäljendit ehk täpselt järeletehtut. Väljendit „fotokoopia“ kasutatakse mõnikord negatiivilt kopeeritud positiivfoto kohta. Fotonegatiivi ja -positiivi võrdset originaalsust tunnustades on parem väljendit „fotokoopia“ muuseumikogu kontekstis mitte kasutada. Koopiaks võib nimetada mõne fotonegatiivi (-positiivi) eeskujul hiljem täpselt järele tehtud negatiivi (positiivi).

„Variant“ on teisend – algsest veidi erinev eksemplar. Mõiste kasutamise määravad aeg ja autorlus. Mõiste „variant“ tähistab algset kuuluvust sarja. Fotograafi enda valmistatud variandid on ühtlasi kõik võrdselt originaalsed. Negatiivide puhul kasutatakse „variandi“ asemel ka mõistet „kordusvõte“.

Muuseumi dokumentatsioonist peaks kogu kasutajale kindlasti selguma, kas säilitatava foto puhul on tegu originaalnegatiivi, originaalfoto (*vintage*), hiliskoopia või hoopis reprofoto või -negatiiviga teisest fotost. See aitab kasutajal hinnata fotokujutise autentsust.

„Reproduktsoon“ on foto- või trükitehniliselt valmistatud paljundus originaalfoto kujutisest. Reproduktsoon on seega uus objekt ega kannab muid originaalfoto teabetasandeid peale kujutise, mis võib olenevalt reprodutseerimisvahenditest osutada originaali kujutisest väga erinevaks. Algse foto kõiki teabetasandeid ja tähendusi ei suuda reproduktsoon ega koopias edasi kanda.

Foto on sotsiaalne objekt – ese, mis kannab ja kogub kasutamise käigus teavet lisaks. Kui suunata fotode vaatlemisel metoodiline fookus ümber kujutise sisult, selgub, et kujutis ei pruugi olla ainus tähenduse ja väärtuse kandja, foto aineiline vorm eksisteerib kahekõnes kujutisega (Edwards, Hart 2004: 2) ning see tervik moodustab suure osa foto autentsust ja ajaloolisest väärtusest.

Johannes Koit-
metsa diapositiivide kogu enne kirjeldamist ja arvele võtmist originaalkarpides

DIGITEERIMISEST JA REPRODUTSEERIMISEST

Nagu autentne ajalooline foto ei ole pelgalt kujutis paberil, klaasil või filmil või lihtne tõlkeviis reaalsuse ja selle mehaanilise avalduse vahel, ei saa digiteerimisprotsessi vaadelda kui foto füüsilise oleku üksühest teisendamist materiaalsusest ekraanipiksliteks. Digiteerimine on keeruline kultuuriline tõlkeprotsess, mille käigus muutub täielikult kujutise esitamise ja kasutamise viis. (Sassoon 2004: 188) Sõnaühend „digitaalne koopia“ tähistab otsest vastandumist originaalobjektile. Fotokogu digiteerimine on uue kollektsiooni loomine. Digikujutisest saab originaalfoto esindaja ja sellel lasub koos meta-teabega suur vastutus säilitada uue digikogu, selle „üksikobjektide“ ja ka originaalfotode väärtus.

Digiteerimisel peab arvestama foto algset füüsilist konteksti – fotograafide ja -stuudiote templeid, dekoreeritud ja kirjetega fotode aluseid ja raame või kirjeid albumis fotode all, fotograafi märkmeid negatiivil jne. Erinevad kahjustused ajaloolistel fotodel toimivad muuseumi kontekstis paatinana – füüsilise tõestusena foto ajalisusest. Digiteeritud-reprodutseeritud fotokujutisel mõjub nähtav kahjustus kui tugev visuaalne vihje originaalfoto esemelisusele ja autentsusele.

Reproduktsioonid muuseumi kogudesse kuuluvatest objektidest, ka digiteeritud fotodest, peaksid avaldamiskontekstist sõltumata olema muuseumi kogumis-, kirjeldamis- ja säilitustöö parim esindaja ning tõestus avalikkusele. Fotode puhul eeldab see nende kujutise illustratiivsetest omadustest veidi kaugemale vaatamist, vastasel korral muutub muuseumitöö eelmainitud „kõõgipool“ ebaoluliseks või lausa kasutuks ning fotokogu sisuliselt väheväärtuslikuks ja seotuks.

Lisaks pildi pealkirjale piisab reprodutseeri-

tud foto olemuse selgitamiseks järgnevast:

- algse foto **fotograaf, fotostuudio**;
- **dateering**;
- olemus: **fotomenetlus** (nt hõbeželatiinfoto, kolloodiumklaasnegatiiv, ferrotüüp, kromogeeniline diapositiiv, rastertrükk), **originaalsus** (repropildistus trükisest, detail või paberfoto puhul ka näiteks originaalfoto – *vintage*, hiliskoopia), foto **suurus** ja võimalusel **formaadi nimetus** (nt postkaardiformaat, stereofoto, visiitportree, kabinetportree);
- **kuuluvus kollektsiooni, fotosarja, fotoalbumisse**;
- **omanik ja kogunumber**.

Sellise viitega varustatud reproduktsiooni aluseks oleva foto autentsuse üle on kergem otsustada, kujutis on füüsilisse konteksti seotud ja see on säilituskohas kergesti leitav.

Foto mitmekihilisuse selgitamiseks võib artefaktide tasandilise teabestruktuuri mudelit (Pearce 1994: 125–132; Konsa 2003: 18–20) eeskujuks võttes esitada foto kui artefakti teabe-

---

Ajalooline foto võib avaldada oma väärtuse palju selgemini, kui käsitleme seda kui kolmemõõtmelist objekti omas füüsilises ja ajaloolises kontekstis, mitte kui vaid kahemõõtmelist kujutist.

---

struktuuri tingliku mudeli (vt joonist).

Foto kui artefakt koosneb struktuurist, funktsioonist ning kontekstist. Foto füüsilise vormi ehk **struktuuri** moodustavad fotomenetlus, kasutatud materjalid ja kujundus. See võimaldab foto **funktsiooni** – talletada ja esitada fotograafilist kujutist. Kujutise sisu ja selle edasi andmise viis ehk pildi visuaalne ülesehitus on seotud visuaalkultuuri ja -ajalooga ning fotograafiameediümile omaste eripäradega, näiteks optika- ning kaamerakatiku töö, kujutatud mastaap, pildistaja vaatenurk ja ka kasutatud fotomaterjalid. Aja jooksul foto füüsilisse struktuuri ja -kujundusse tekkinud lisandused, näiteks kirjed, kleebised, hilisemad muudatused kujunduses ja kahjustused, võivad väljendada või olla ise põhjendanud foto funktsiooni muutumist. **Kontekst** kirjeldab foto tähendust keskkonnas ning jaotub füüsiliseks ja kontseptuaalseks. Füüsiline kontekst näitab foto kui objekti asukohta ja paigutust või kuuluvust – näiteks albumisse, mõnda alamkollektsiooni või sarja koosseisu jne. Kontseptuaalne kontekst väljendab foto kultuurilist ja sotsiaalset tähendust, sõltudes kujutisest ja selle esitamise viisist (nt mälestus, suveniir, propaganda, kunst), taustateabest foto päritolu kohta (nt fotograafi nimi, pildistamise aeg jms) ning foto füüsilisest struktuurist ja kujundusest ja ka foto füüsilisest kontekstist. Foto kui artefakti ja museaali erinevad teabetasandid on seega omavahel tihedalt seotud, mõjutavad teineteist ning moodustavad foto väärtuste ja tähenduste kandmisel ühtse terviku.

KOKKUVÕTTEKS

Fotokogu esemeline mitmekesisus ei peaks olema ainult säilitusspetsialistide pärusmaa ning huvi. Foto kujutis, vorm ja kontekst on üks tervik ning kannab dokumendi ja museaali staatuses foto tähendust ja väärtust. Teave fotodel on väga mitmetahuline. Kahjuks kasutatakse ajalooliste

fotode kujutiste reproduktsioone näitustel ja trükistes tihti peale vaid illustratsioonidena, algallika dokumentaalset potentsiaali (tahtmatult) varjates. Ajalooline foto võib avaldada oma väärtuse palju selgemini, kui käsitleme seda kui kolmemõõtmelist objekti omas füüsilises ja ajaloolises kontekstis, mitte kui vaid kahemõõtmelist kujutist.

Erinevate ajalooliste vormistuste mitmekesisus on iga fotokogu rikkus ja fotode säilitamine muuseumis tähendab ka nende olemuse mõistmist ning sellekohase teabe kättesaadavuse tagamist fotode näitustel eksponeerimisel ning digiteerimisel, reprodutseerimisel, tiražeerimisel trükiväljaannetes, avaldamisel kõigis tänapäevastes meedia vormides.

KASUTATUD KIRJANDUS:

- Art & Architecture Thesaurus*. Online http://www.getty.edu/research/conducting_research/vocabularies/aat/
Edwards, Elisabeth, Janice Hart 2004. *Introduction: Photography as objects. – Photographs, Objects, Histories: On the Materiality of Images*. Eds. Elizabeth Edwards & Janice Hart. Routledge, pp. 1–15.
Edwards, Elisabeth 1992. *Introduction. – Anthropology and Photography 1860–1920*. London, pp. 3–17.
Karm, Jüri 2006. *Fotode säilitamisest. – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIX*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 195–219.
Konsa, Kurmo 2003. *Eestikeelsete trükiste seisundi uuring*. Tallinna Pedagoogikaülikool. Sotsiaalteaduste dissertatsioonid 4. Tallinn.
Pearce, Susan M. 1994. *Thinking about things. – Interpreting Objects and Collections*. Ed. Susan M. Pearce. London: Routledge, pp. 125–132.
Sassoon, Joanna 2004. *Photographic Materiality in Age of Digital Reproduction. – Photographs, Objects, Histories: On the Materiality of Images*. Eds. Elizabeth Edwards & Janice Hart. Routledge, pp. 186–202.

KASULIKKE VEEBIVIITEID:

- Abiks foto- ja trükimenetluste identifitseerimisel:**
<http://www.digitalsamplebook.com/home.htm>
AAT – Art & Architecture Thesaurus – hierarhiline sõnastik, mis sisaldab kõiki peamisi fotograafiaalseid termineid ja nende seletusi (inglise k):
<http://www.getty.edu/vow/AATHierarchy?find=photography&logic=AND&note=&subjectid=300053159>

LUGEMISSOOVITUSED:

- Karm, Jüri 2006. *Fotode säilitamisest. – Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat XLIX*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum, lk 195–219.
Konsa, Kurmo 2007. *Artefaktide säilitamine*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
Valokuvauksen Vuosikirja. 1992. Helsinki: Suomen valokuvataiteen museon säätiö.

Pildistused: Merilis Sähka, jaanuar–aprill 2008. Canon EOS 400 D, objektiiv Canon EF-S 18–55 mm; hallskaala- ja värvikaart B.I.G. # 14.